

В. Б. Приходько,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

РЕЦЕПЦІЯ, РОЗУМІННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ

У статті йдеться про генезу досліджень рецепції, розуміння та інтерпретації в українській та зарубіжній компаративістиці. В термінологічному аспекті розглядаються явища рецепції, розуміння та інтерпретації, доводиться їхня суб'єктивна обумовленість.

Ключові слова: рецепція, розуміння, інтерпретація, переклад, діалог, компаративістика.

В статье говорится о генезисе исследований рецепции, понимания и интерпретации в украинской и зарубежной компаративистике. В терминологическом аспекте рассматриваются явления рецепции, понимания и интерпретации, доказывается их субъективная обусловленность.

Ключевые слова: рецепция, понимание, интерпретация, перевод, диалог, компаративистика.

This article is about genesis of reception, understanding and interpretation investigations in Ukrainian and foreign comparative literary criticism. Reception, understanding and interpretation are examined in terminological aspect, their subjective conditioning is proved.

Key words: reception, understanding, interpretation, translation, dialogue, comparative literature.

Дослідження в галузі культурних та літературних взаємовідносин тісно пов'язані із рецепцією, розумінням та інтерпретацією. Необхідність поглянути на національну літературу крізь призму інонаціональної залишається досить актуальною.

Не викликає сумніву той факт, що між культурами та літературами відбувається безперервний діалог. Тому художній твір стає об'єктом рецепції не лише всередині тієї культури, до якої він належить, а й в інонаціональних культурах. І результат іншомовної рецепції завжди відрізняється від результату внутрішньокультурного сприйняття, оскільки будь-який твір, що підлягає переосмисленню з точки зору інонаціональної традиції, стає невід'ємним її компонентом. Таким чином, рецепція, розуміння та інтерпретація є одними із ключових понять у компаративістиці.

Мета цієї розвідки – розглянути проблему рецепції, розуміння та інтерпретації в українському та зарубіжному літературознавстві цілому та у компаративістиці зокрема.

У XIX ст. проблема художнього сприйняття, розуміння та інтерпретації розглядалась багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких необхідно виділити, насамперед, В. Белінського та О. Потебню.

Так, великий російський критик підкреслював, що література не може існувати без публіки, а публіка – без літератури відповідно. В. Белінський дав визначення і самого поняття публіки як певної спільноти, що розвивається історично однаково і нагадує собою особистість з характерними смаками, поглядами [10]. Таким чином, вчений, використовуючи іншу термінологію, передбачав концепцію рецептивної естетики про *горизонт читацького сподівання*.

Український вчений-лінгвіст О. Потебня, проводячи аналогію між художнім твором і словом, зазначав, що зміст твору «развивается уже не в художнике, а в понимающих». Тобто, у процесі комунікації створюється «неисчерпаемое возможное <...> содержание», а сам твір, як і слово, «одинаково принадлежит <...> говорящему слушателю...» [13, с. 166-167]. Читач збагачує зміст твору завдяки творчому прочитанню і «может лучше самого поэта постичь идею его произведения <...>, сущность, сила такого произведения не в том, что разумел под ним сам автор, а в том, как оно действует на читателя» [14, с. 330]. Таким чином, акцент у відношенні автор-читач переноситься на реципієнта-читача, а саме художнє сприйняття вперше розглядається як діалог автора із читачем. Учений розглядав феномен *розуміння* як своєрідний живий процес збудження нашої думки, а не звичайну трансмісію чужої думки, пряме перенесення смислів і цінностей.

Положення О. Потебні мали вплив на подальший розвиток проблеми художньої рецепції у XX ст.: в Росії нею займалися М. Бахтін, В. Виноградов, серед зарубіжних вчених необхідно виділити представників пражського структуралізму Я. Мукаржовського та Ф. Водічку. Так, Я. Мукаржовський одним із перших запропонував розглядати художній твір як знак, що стає посередником між письменником і читачем, а літературу – як процес комунікації, як діалог між автором і реципієнтом [11].

Вагомий внесок у вивчення проблеми рецепції зробила герменевтика – наука про інтерпретацію та тлумачення текстів. Її основними поняттями є *розуміння, інтерпретація та зміст (суть)*. Розуміння вчені-герменевти (Ф. Шлейєрмахер, В. Дільтей, Х.-Г. Гадамер, П. Рікер та ін.) трактують як єдність інтуїтивного осягнення предмету та його тлумачення чи інтерпретації. При цьому підкреслюється неможливість абсолютного розуміння авторського замислу, так як кожне сприйняття індивідуальне і не може бути вичерпним [15, с. 233]. *Інтерпретація* розглядається герменевтами як переклад, під час якого перекладному тексту надається новий образ, який і багатший, і бідніший водночас за вихідний. Діяльність інтерпретатора – це пізнавальний і творчий процес, і завдання перекладача в тому, щоб знайти і розкрити таємний зміст у наявному змісті. Під *змістом* розуміється єдність змісту, закладеного автором, і змісту, «вийнятого» інтерпретатором. Таким чином, художнє сприйняття у герменевтиці розглядається як діалог автора і читача, де читач не лише сприймач, але й співавтор, співтворець.

В середині XX століття спостерігається активний розвиток досліджень з теорії читацького сприйняття, що отримало назву рецептивна естетика. Її головною проблемою є проблема перекладу в широкому розумінні,

що передбачає інтерпретацію твору читачем, який належить до іншої культурної традиції, до іншого культурного середовища. Рецептивна естетика розглядає художній твір, як явище відкрите та безкінечне, жодна оцінка і тлумачення не може його вичерпати, а лише знімає певний пласт значень. Засновники рецептивної естетики Х.-Р. Яусс та В. Ізер керуються поняттям *контекст*, як комплексом уявлень автора про дійсність, що викликає в читача певні емоційні реакції, та вводять термін *горизонт читацьких сподівань*, під яким розуміють естетичні, соціально-політичні, психологічні та ін. уявлення, що обумовлюють відношення автора, а значить і його твору, до суспільства, та відношення читача до твору [9]. *Горизонт сподівань* – це своєрідна інтерпретаційна мережа, яка існує у свідомості читача до знайомства із твором на основі його естетичного досвіду. Цей досвід індивідуальний та, водночас, обумовлений культурною традицією. Слід зауважити, що *контекст* та *горизонт сподівань* змінюються в часі (від епохи до епохи) та в просторі (від країни до країни, від однієї національної ментальності до іншої). Такий хронотоп дає нові можливості для рецепції. Інтерпретатор, що знаходиться поза культурним контекстом, під час рецепції чужої культури несвідомо проводить порівняння зі своєю власною і може розгледіти те, що не здавалось чимось особливим для національної свідомості.

Паралельно із рецептивною естетикою компаративістика другої половини ХХ ст. активно досліджує контактно-генетичні зв'язки між літературами, використовуючи такі терміни, як *взаємовплив*, *вплив*, *сприйняття*. Так, словацький компаративіст Д. Дюришин, розвиваючи ідею О. Веселовського про *зустрічні течії*, пропонує генетичні відносини літературних явищ розглядати з позицій культури-реципієнта. Вчений відстоює термін *сприйняття*, який, на його думку, враховує погляд на явище, яке сприймають, крізь призму того, хто сприймає [3].

Представник французької компаративістики І. Шеврель чітко розмежовує поняття *вплив* та *рецепція*. Він підкреслює, що це протилежні терміни, оскільки належать до різних методів: з позиції літератури, що передає, і з позиції літератури, що сприймає. До того ж, І. Шеврель пропонує розглядати рецепцію як діалог автора – твору – читача [16, с. 38].

Сучасна польська дослідниця З. Росінська розглядає явище рецепції як повторне творення, а реципієнта як сторону діалогу. «Метою інтерпретації є розуміння твору, – стверджує З. Росінська. – Розуміння твору – це не відтворення намірів чи інтенцій автора, <...> а повторне творення твору» [7, с. 320]. Отже, концепція сприймання твору мистецтва як його відтворення змушує реципієнта до активності, яка в багатьох моментах є аналогічною активності митця.

Подвійності теорії інтерпретацій присвячує своє дослідження інший польський літературознавець Р. Нич. На його думку, дуалістична концепція інтерпретації пов'язана з термінологічною невизначеністю. Відповідно, інтерпретація для фундаменталістів (літературна критика, структуралізм, традиційна герменевтика) – це *відкриття* значення (твір є багатозначним), а для антифундаменталістів (деконструкція та постструктуралізм) – його *конструювання*. Згідно першого підходу, читач у процесі читання завдяки активізації мережі *передрозумінь* та очікувань встановлює *стійкий образ тексту*. У другого підходу – інші засади: йдеться про те, що немає нічого абсолютного первісного, що було б предметом інтерпретації, адже все вже є інтерпретацією. У цьому випадку можуть існувати лише інтерпретації інтерпретацій [6, с. 100]. Враховуючи усі ці протиріччя та вважаючи обидва напрями взаємопов'язаними, Р. Нич визначає головні ознаки традиційної інтерпретації: 1) правильність; 2) адекватність; 3) цілісність [6, с. 103].

В Україні проблему рецепції та інтерпретації розробляли Д. Наливайко, Р. Гром'як, Г. Сивокінь, Л. Оляндер, М. Ільницький, В. Будний та ін. Так, Д. Наливайко у своїх імагологічних студіях розглядає рецепцію як пізнання «світу Чужого в його ідентичності, уникаючи екстраполяції Свого в його витлумаченні» [5, с. 94]. Вчений зазначає, що рецепція Чужого в Новітній час і в давніші часи мала принципову відмінність. Якщо раніше усвідомлення чужого, як світу, наділеного своєю іманентністю, не існувало, то вже в Новітній час формується рецепція Чужого в його самотності, як об'єкта пізнання, що має на меті збереження його іншості як атрибутивної якості й самоцінності [5, с. 95].

Про значну різницю у сприйманні творів у різні часи говорить і Г. Сивокінь [8, с. 242]. На думку літературознавця, важливим є те, наскільки ідентичним є таке сприймання і розуміння твору. Учений окреслює явище сприймання художнього твору як акт подвійного опосередкування об'єктивної реальності, відображеної у цьому творі: «Сприймаючи-бо твір, читач одержує уявлення про дійсність, що вже пропущена через сприймання, через думки і почуття іншої людини – письменника. «Правда» дійсності, а точніше – об'єктивна реальність, піддається в сприйманні, так би мовити, подвійній інтерпретації, яка, природно, має потенціальну можливість різного розуміння відображених у творі явищ дійсності, або, коротше, – можливість різночитань твору» [8, с. 249–250]. Г. Сивокінь слушно розглядає рецепцію як зіткнення щонайменше трьох поглядів: автора, героя і читача, і це, на його думку, не може також не впливати на характер сприймання твору читачем.

На суб'єктивізм рецепції та інтерпретації вказує і Р. Гром'як, який вважає, що сприймання визначається взаємодією художньої вартості твору, естетично трансформованого досвіду реципієнта, тому має індивідуально неповторний характер [2, с. 9].

Деяко інший погляд на рецепцію крізь призму інтертекстуальності зустрічаємо в М. Ільницького та В. Будного. Визначаючи рецепцію як синтетичну форму генетично-контактних зв'язків, яка полягає у сприйманні ідей, мотивів, образів, сюжетів із творів інших письменників та літератур і їхньому творчому переосмисленні в національному письменстві чи творчості митця, компаративісти відносять до форм рецепції вплив, запозичення, трансплантації і трансформації, наслідування, відштовхування, суперництво тощо [1, с. 71]. У даному контексті рецепція є, власне, інтертекстуальним способом вираження авторського задуму шляхом відтворення певних рис оригіналу. Необхідно зауважити, що подібна дефініція поняття рецепції наводиться і в словниках [4, с. 592].

У монографії Л. Оляндер «Максим Горький: текст и гипертекст» рецепція теж представлена в інтертекстуальному аспекті та ще й зі складною структурою діалогу: письменник – епоха – твір, де кожен компонент взаємодіє один з одним. Так, автор розглядає роман М. Горького «Жизнь Клима Самгина», з одного боку, як горьківську концептуальну рецепцію Срібного віку, а з іншого – зазначається, що сам твір на сучасному етапі став «переосмысляемым художественно-философским и социокультурным феноменом/объектом, порожденным Серебряным веком» [12, с. 141].

Л. Оляндер доводить на прикладі цього роману, що текст, який потрапляє в центр нового соціокультурного контексту та вступає у взаємодію з іншими творами, що належать до різних художньо-естетичних систем, за допомогою діалогу, алюзій, інтертексту організовує різні гіпертексти [12, с. 140].

Отже, як бачимо, проблема рецепції, розуміння та інтерпретації в українському та зарубіжному літературознавстві вцілому та компаративістиці зокрема залишається досі актуальною. Адже адекватно збагнути твір, його істинний зміст можна, лише врахувавши широкий спектр його сприймань і тлумачень. Немає сумнівів, що рецепція, розуміння та інтерпретація твору суб'єктивно обумовлені та об'єктивно детерміновані водночас, а тому можна говорити про їхню невичерпність і безкінечність. А значить, нові дослідження в цій галузі завжди будуть на часі.

Література:

1. Будний В. Порівняльне літературознавство [Підручник] / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
2. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX ст. [Навч. посібник] / Р. Гром'як. – Тернопіль : «Підручники і посібники», 1999. – 224 с.
3. Дюришин Д. Теорія сравнительного изучения литературы / Д. Дюришин. – М. : «Прогресс», 1979. – 320 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
5. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика / Д. Наливайко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 347 с.
6. Нич Р. Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство / Р. Нич. – Львів : «Літопис», 2007. – 316 с.
7. Росінська З. Самототожність реципієнта. Психоаналітичні точки зору / З. Росінська / Література. Теорія. Методологія. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 543 с.
8. Сивокінь Г. У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій / Г. Сивокінь. – К. : «Фенікс», 2006. – 304 с.
9. Яусс Г. Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика / Г. Р. Яусс / Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.; [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : «Літопис», 1996. – С. 278–307.
10. Белинский В. Эстетика и литературная критика: в двух томах / В. Белинский. – М. : Гос. изд-во худ. лит., 1959. – 1488 с.
11. Мукаржовский Я. Исследования по эстетике и теории искусства / Я. Мукаржовский. – М. : Искусство, 1994. – 606 с.
12. Оляндэр Л. Максим Горький: текст и гипертекст / Л. Оляндэр. – Луцк: Изд.-во «Волинская обласная типография», 2005. – 164 с.
13. Потебня О. Слово и миф / О. Потебня. – М. : «Правда», 1989. – 622 с.
14. Потебня О. Эстетика и поэтика / О. Потебня. – М. : «Искусство», 1976. – 614 с.
15. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер. – СПб. : «Европейский Дом», 2004. – 242 с.
16. Chevrel Y. Comparative Literature Today. Methods and Perspectives / Y. Chevrel. – Kirshville, Missuri, 1994. – P. 157.